

**Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги
И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети
Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети**

Д. 13.16.527 Диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК: 378 (575.2) (043.3)

КАРАЗАКОВА ЗУВАЙДА ЖАМИЛОВНА

**ЖОЖДОРДО КЫРГЫЗ ТИЛИН ЭКИНЧИ ТИЛ КАТАРЫ
ОКУТУУДА СТУДЕНТТЕРДИН КОММУНИКАТИВДИК
КОМПЕТЕНЦИЯЛАРЫН ӨНУКТУРУУДӨ ТЕКСТ МЕНЕН
ИШТӨӨНҮН МЕТОДИКАСЫ**

13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы
(кыргыз тили)

Педагогика илимдеринин кандидаты
окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2018

Иш Ош мамлекеттик университетинун кыргыз тилин жана адабиятын окутуу методикасы кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчи: педагогика илимдеринин доктору, профессор
Чыманов Жеңишбек Арыпович

Расмий оппоненттер: педагогика илимдеринин доктору, профессор
Биялиев Кутманбек Абакович

педагогика илимдеринин кандидаты, доцент
Асанакунов Такабай

Жетектөөчү мекеме: Х. Карасаев атындагы Бишкек гуманитардык университетинин кыргыз филологиясы факультетинин кыргыз тил илими кафедрасы.
Дареги: Бишкек шаары, Ч.Айтматов проспекти, 27

Диссертация **2018-жылдын 9-февралында саат 15.30дө** И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) жана психология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын ыйгаруу боюнча уюштурулган Д. 13.16.527 диссертациялык кенешинин жыйынында корголот. Дареги: 720023, Бишкек шаары, Т.Саманчин көчөсү, 10 а.

Диссертациялык иш менен И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин китепканасынан таанышууга болот. Дареги: 720026, Бишкек шаары, Раззаков көчөсү, 51. <http://arabaev.kg/do.kg>

Автореферат 2018-жылдын 9 январында таркатылды.

**Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы, педагогика
илимдеринин кандидаты, доцент**

Омурбаева Д.К.

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу. «Кыргыз Республикасында 2014-2020-жылдар мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн Улуттук программасы» (2014) жана ага ылайык «Кыргызтест» тарабынан иштелип чыккан «Кыргыз тилин билүү деңгээлине коюлган талаптар» (2015) кыргыз тилин жогорку окуу жайларында экинчи тил катары окутууга жаңы жана конкреттүү талаптарды койду. Ал талаптар, баарынан мурда, кыргыз тилин окутуунун максатын аныктоодон башталып, максатка ылайык тилди окутуунун мазмунуна олутуу толуктоолорду, тактоолорду киргизүүдөн айкын көрүндү. Кыргыз тилин окутуунун активдүү формаларын жана ык-жолдорун аныктоону, практикада жигердүү колдонуунун зарылдыгын тастыктады. Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуп-үйрөтүүнүн мазмуну атайын компетенттүүлүктөр аркылуу аныкталып, окутуу процессин ушул өңүттө жүргүзүү талабын койду. Педагогика илиминде мазмундун мындай аныкталышы менен «компетенттүүлүккө негиздеп окутуу» деген окутуунун азыркы мазмунун көрсөткөн жаңы парадигма аныкталды. Бул парадигма кыргыз тилин экинчи тил катары окутууну инновациялоонун келечектүү өзүнчө багыты экендиги таанылды.

Компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун теориялык негиздери Л.С. Выготский, И.А.Зимняя, А.А.Леонтьев, Л.П.Алексеева, А.Н.Кузнецов, А.К.Маркова, Л.А.Петровская ж.б., ал эми методикалык жактан С.Н.Барышникова, В.Н.Мещерякова, Н.М.Зорина, Ф.С.Макоева, М.Р.Туова ж.б. орус окумуштуулары тарабынан изилденип, бир катар маселелер чечилген. Бул маселеге өзбек педагог-окумуштууларынан С.Р.Шейхмамбетов, Х.Б.Бабажанов, М.Х.Тохтаходжаева ж. б., тажик педагог-окумуштууларынан С.Н.Алиев, Г.Р.Рахмонов ж.б., казак педагог-окумуштууларынан К.Б.Жаксылыкова, У.Е.Мусабекова, Р.А.Авакова ж.б., кыргыз педагог-окумуштууларынан Н.А.Асипова, И.Б. Бекбоев, К.А.Биялиев, К.Д.Добаев, С.К.Рысбаев, М.Х.Манликова, А. Муратов, Ж.А.Чыманов, Л.А.Шейман ж.б. кайрылып, өз изилдөөлөрүнүн максатына ылайык сөз кылышкан. Кыргыз тилин жана адабиятын окутууну инновациялоо, компетенттүүлүктөргө негиздеп жүргүзүү маселелери боюнча Б.М.Акматов жана А.С.Муканбетованын эмгектерин баса белгилөөгө болот. Ал эми кыргыз тилин экинчи тил катары жогорку окуу жайларында коммуникативдик багытта окутуунун методикасын К.А.Биялиев ар тараптуу изилдөөгө алып, докторлук диссертациялык ишин (2010) коргогон. Жогорку окуу жайларында модулдук-рейтингдик окутуу технологиясынын теориясы Н.А.Ахметованын докторлук диссертациясында, жогорку окуу жайларында кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда студенттердин тилдик компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун лингводидактикалык негиздери М.М.Сыдыкбаеванын докторлук диссертациясында каралган.

Албетте, кыргыз тилин экинчи тил катары окутуу-үйрөтүү иш-аракеттерине бул багытта жарык көргөн методикалык эмгектер өз салымдарын кошуп келет.

Бирок жогорку окуу жайларында кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн өркүндөтүүдө текстти колдонуунун, текст менен иштөөнүн дидактикалык негиздери өзүнчө изилдөөнүн предметине алынбай келет. Текст таануу жана коммуникациянын теориясы боюнча белгилүү окумуштуулар (И.Р.Гальперин, Т.М.Дридзе, А.А.Леонтьев, З.Я.Тураева, С.Ж.Мусаев, Т.С.Маразыков, О.Л.Каменская, М.А.Василина ж.б.) сүйлөшүү, баарлашуу, жалпы эле коммуникация процесси текст аркылуу ишке аша тургандыгын белгилеп келишет. Текст кеп ишмердүүлүгүнүн жыйынтыгы катары тилди окутуунун теориясы менен практикасында улам барган сайын кеңири колдонуунун, окутуп-үйрөтүүнүн натыйжалуу жана ийкемдүү каражаты экендиги дүйнөлүк деңгээлде таанылган. Кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда, жалпы эле «Кыргыз тилин билүү деңгээлдерине коюлган талаптарда» тилди үйрөнүүчүнүн сүйлөшүү компетенциясынын мазмуну текст менен байланышта аныкталып берилген. Жогорку окуу жайын бүтүрүүчү кыргыз тилин В2-ортодон жогорку деңгээлде билиши керек. Т.а. «тексттин мазмунун түшүндүрүп берүү»; «баарлашуунун ар кандай чөйрөлөрүндө жана кырдаалдарында маектешүүнүн социалдык жана жүрүм-турумдук нормаларынын чегинде түшүнүү»; «тексттин тематикалык мазмунунун өнүгүшүнүн өзгөчөлүгүн түшүнүү» талаптары коюлган.

Студенттердин кыргыз тилиндеги коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн калыптандырып, өркүндөтүүдө сүйлөөнүн, коммуникациянын болушун камсыз кылган негизги кептик бирдик болгон текстти сабакта колдонуунун методикасын иштеп чыгуу азыркы учурдун **актуалдуу маселеси** болуп саналат. Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуудагы бул зарылдык биздин ишибиздин темасын «ЖОЖдордо кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда студенттердин коммуникативдик компетенцияларын өнүктүрүүдө текст менен иштөөнүн методикасы» деп алууну шарттады.

Диссертациянын темасынын ири илимий программалар же мекемелердин негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы: Тема Ош мамлекеттик университетинин кыргыз тили жана адабиятын окутуунун методикасы кафедрасынын илимий-изилдөө иштеринин тематикасы менен байланышат.

Изилдөөнүн объектиси: кыргыз тилин ЖОЖдордо экинчи тил катары окутуу процесси

Изилдөөнүн предмети: студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүүдө текстти колдонуу

Изилдөөнүн максаты: Студенттердин кыргыз тилиндеги коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүүдө текст менен иштөөнүн методикасын иштеп чыгуу, жыйынтыктарын эксперименттик текшерүүлөрдөн өткөрүү, практикада колдонууга сунуш кылуу

Изилдөөнүн милдеттери:

- кыргыз тилин коммуникативдик компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун парадигмасын аныктоо;

- тексттин лингвистикалык жана методикалык жактан изилдениши менен иштелишин иликтеп, жалпылаштыруу;
- студенттердин коммуникативдик компетентүүлүктөрүн өркүндөтүүдө текст менен иштөөнүн методикасын иштеп чыгуу;
- изилдөөдөн алынган жыйынтыктарды педагогикалык эксперименттик текшерүүлөрдөн өткөрүү жана практикага сунуш кылуу.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы:

- кыргыз тилин жогорку жогорку окуу жайларында экинчи тил катары компетентүүлүккө негиздеп, текстти колдонуу менен окутуунун методикалык парадигмасынын аныкталгандыгында;
- студенттердин коммуникативдик компетентүүлүктөрүн өркүндөтүүнүн негизги каражаты катары текст алынгандыгында;
- коммуникативдик компетенттүүлүктү өнүктүрүүдө текстти колдонуунун заманбап методикасынын иштелип чыгышында.

Изилдөөнүн практикалык мааниси: изилдөөдөн алынган натыйжалар, практикалык сунуштар, текстти талдоонун жана түзүүнүн үлгүлөрү, сабактын моделдери жогорку окуу жайларында кыргыз тилин компетенттүүлүккө негиздеп текст аркылуу окутууга даяр маалыматтарды бере алат. Кыргыз тили сабагынын мазмунун, окутуунун ык-жолдорун өркүндөтүүгө, окутуунун натыйжаларын жакшыртууга кызмат кылат.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

- кыргыз тилин жогорку окуу жайларында экинчи тил катары коммуникативдик компетенттүүлүккө негиздеп текст менен окутуунун методикасынын парадигмасы;
- коммуникативдик компетенттүүлүктү өркүндөтүүдө текстти колдонуунун лингводидактикалык негиздери;
- текстти колдонуу менен коммуникативдик компетенттүүлүктү өнүктүрүүнүн активдүү формалары, ык-жолдору жана каражаттары;
- текстти талдоонун жана текст түзүүнүн үлгүлөрү.

Изденүүчүнүн жекече салымы: изилдөөдөгү теориялык, методикалык жана практикалык маселелер толугу менен изденүүчү тарабынан жекече иштелди. Практикалык сунуштарды берүүдө илимий-методикалык эмгектерге таянуу менен изденүүчүнүн жеке тажрыйбасы да пайдаланылды. Тексттин теориялык жана практикалык өнүктө изилдениши изденүүчү тарабынан терең иликтөөгө алынып, жалпылаштырылды. Текстти кыргыз тили сабагында колдонуунун ык-жолдоружана текст түзүүнүн үлгүлөрү өз алдынча иштелди. Алынган натыйжалар, сунуштар боюнча сабактар изденүүчүнүн өзү тарабынан өтүлдү жана анын сунуш кылган үлгүлөрү менен педагогикалык эксперименттик текшерүүлөрдөн өтүп, алынган жыйынтыктар боюнча иштин мазмунуна толуктоолор изденүүчү тарабынан өз алдынча иштелди.

Изилдөөнүн натыйжа-тыянактарын тастыктоо: изилдөөдөн алынган натыйжалар, чыгарылган тыянактар изденүүчүнүн өзүнүн жана кесиптештеринин практикалык сабактарында колдонулуп келди. Изилдөөнүн мазмуну боюнча илимий-практикалык конференцияларда баяндамалар окулду.

Кафедранын жыйындарында талкууланды, ачык сабактар өтүлдү. Ош, Баткен, Жалал-Абад областтарында болгон семинар-тренингдерде талкууга алынды. Республикалык жана чет өлкөлүк басылмаларда макалалар жарыяланды.

Диссертациянын жыйынтыктарынын толук жарыяланышы:

Илимий иштин негизги мазмуну 3 окуу-усулдук колдонмодо, РИНЦ статусу бар чет өлкөлүк 2 журналда жана Кыргызстандагы басылмаларда жарык көргөн 6 макалада чагылдырылган.

Изилдөөнүн эксперименталдык базасы катары ОшМУ, ОшЮИ, БатМУ алдындагы СПИ, ЖАМУ алынды. Экспериментке жалпысынан аталган окуу жайлардын окутуучулары жана 1-2-курсун студенттери катышты. Эксперименттик иш-аракеттер өзүнө конкреттүү максат-милдеттерди койгон, өз ара тыгыз байланышкан үч этапта жүргүзүлдү.

Биринчи этап (2007-2010-окуу жылдары) – теориялык изилдөө этабында - ЖОЖдордо кыргыз тилин экинчи катары окуган студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүгүн калыптандыруу жана өркүндөтүү боюнча атайын адабияттарга теориялык-методикалык талдоолор жүргүзүлдү, иштин максат-милдеттери жана негизги изилдөө багыттары аныкталды. Изилдөөнүн гипотезасы белгиленип, кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда текст менен иштөө методикасы такталды. Айрым жоболор жана корутундулар иштин кийинки этаптарында талданып, толукталып, тийиштүү оңдоолорго ээ болду.

Экинчи этап (2010-2013-окуу жылдары) – изденүүчү этабы, мында кыргыз тилин экинчи тил катары үйрөнүү процессинде студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүк деңгээли анализге алынды. Изилдөө процессинин жыйынтыктарына ылайык иштелип чыккан натыйжалар талданды жана жалпылаштырылды. Аталган ЖОЖдордо сунуш кылынган үлгүлөр менен сабактар өтүлдү, талкууланды. Сунуштарга тактоолор киргизилди.

Үчүнчү этап (2013-2017-окуу жылдары) – калыптандыруучу этап. Бул мезгилде текшерүүчү эксперимент уюштурулду жана өткөрүлдү. Кыргыз тилин экинчи тил катары окуп жаткан студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга жана өнүктүрүүгө багытталган окутуунун иштелип чыккан технологиясы толукталды. Ишке тактоолор, толуктоолор киргизилди.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү:

Диссертация киришүүдөн, үч баптан, корутундудан, библиографиядан жана тиркемеден турат. Жалпы көлөмү – 265 бет, анын ичиндеги негизги текст – 190, пайдаланылган адабияттардын тизмеси – 160 жана таблицалар, тиркемелер берилген.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө теманын актуалдуулугу, изилдөөнүн максаты, милдеттери, илимий жаңылыгы, теориялык жана практикалык мааниси, коргоого коюлуучу жоболор, натыйжаларынын апробациясы, структурасы тууралуу маалыматтар берилген.

Изилдөөнүн биринчи бабы «**Коммуникативдик компетенттүүлүктү өнүктүрүүдө текст менен иштөөнүн жалпы маселелери**» деп аталып, андагы

маселелер 3 параграфка бөлүштүрүлүп каралды. 1-баптын 1-параграфы «Компетенттүүлүк» жана «коммуникативдик компетенттүүлүк» түшүнүктөрүнө лингводидактикалык өңүттөн түшүндүрмөлөр берилди.

Кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда билимдерди интеграциялоо жана ага ылайык студенттин ала турган билимин компетенцияларга ажыратып, «компетенттүүлүк» түшүнүгү аркылуу студенттин кыргыз тилинен алган билим, билгичтик, көндүмү, анын жалпы эле кесиптик жөндөмү, даярдыгы аныкталып, баалана баштады. Өткөн кылымдын 70-жылдарында АКШынын билим берүү системасына «компетенция» термини лингвист Н.Хомский тарабынан тилдин теориясына киргизилгендиги белгиленип, «компетенция», «компетенттүүлүк», «коммуникативдик компетенция» маселелерине арналган эмгектер талдоого алынып жалпылаштырылды.

Компетенция – бул азыркы коомдо жашаган ар бир адамга зарыл, керектүү болгон жөндөм, сапат, билгилик.

Компетенттүүлүк – бул ошол сапаттарга, билгиликтерге ээ болуучулук.

Компетенттүү – белгиленген сапат, билгиликтерге ээ болгон инсан.

Коммуникативдик компетенттүүлүк – турмуш-тиричиликтик, окуу, өндүрүштүк, маданият ж.б. чөйрөсүндө туура баарлашууга машыккан, сүйлөшүүнүн түрдүү кырдаалдарын түзө алчу жана аны башкара алчу, б.а. алган билимин турмушта колдоно билүү жөндөмдүүлүгү.

«Тексттин лингвистикалык жактан изилдениши» деп аталган экинчи параграфта студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүктөрүнүн теориялык жана дидактикалык негиздерин аныктап алууда «коммуникация» түшүнүгүнүн кыргыз тилинде ушул мезгилге чейин бир пикирге келген котормосу жок экендиги, «кеп», «сүйлөө», «сүйлөшүү», «маалымат алмашуу» ж.б. аталыштарда колдонулуп келе жаткандыгы байкалды.

Кыргыз тилинде жарык көргөн соңку айрым эмгектерге (Э.Мамбетакунов, К.Исаев, Ж.Чыманов ж.б.) таянуу менен «коммуникацияны» «баарлашуу» деп которуп колдонууну алгылыктуу деп эсептеп жана коммуникация же баарлашуу (сүйлөшүү) милдеттүү түрдө тексттер аркылуу ишке ашарынаынандык.

Кыргыз текст таануусу боюнча белгилүү адис, профессор Т.С.Маразыковдун изилдөөлөрүнүн жыйынтыктары боюнча баарлашуу - сөз же сүйлөмдөр аркылуу ишке ашпастан, ал тексттер аркылуу гана ишке ашуучу процесс. Текст колдонмоюнча маалымат алмашуу, демек баарлашуу жүзөгө ашпайт. Биз мындай пикирди колдоо менен студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн калыптандырып, өркүндөтүү иштери текст колдонуу менен, текстти талдоо жана өз алдынча текст түзүү аркылуу ишке ашырылышын алгылыктуу жана натыйжалуу деп эсептедик.

XX кылымда текст таануу өзүнчө илимий тармак катары каралып, орус окумуштуулары А.М.Пешковский, А.В.Щерба, В.А.Маслова, Н.Д.Арутюнова, И.Р.Гальперин, Бахтин, Л.М.Лосева, О.И.Москальская, Г.Я.Солганин, З.Я.Туряева, У.А.Реферовская, Г.В.Колшанский, Т.М.Дридзе, Т.М.Николаева, Л.В.Крылова, Е.В.Падучева, И.П.Сусов, Т.В.Бронская, Н.И.Теплицкая,

Н.Ю.Шведова, Т.А. ван Дейн, В.Дресслер, М.П.Фютце, А.Кох, Н.С.Валгина ж.б. тарабынан изилдөөгө алынган.

Кыргыз лингвистикасында текстти изилдөө иштери тилчи-окумуштуу С.Давлетов тарабынан башталып, окумуштуулар Б.Усубалиев, С.Ж.Мусаев, С.Өмүралиева, Т.Маразыков, А.Э.Абдыкеримова ж.б. тарабынан жигердүү улантылган.

Тилчи-окумуштуу Т.Маразыковдун текст таануу боюнча илимий-теориялык тыянактарын, изилдөө натыйжаларын текстти окутууда, студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүгүн калыптандырууда жана өнүктүрүүдө теориялык негиз катары пайдалануу зарылдыгын белгиледик.

Кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда, текст аркылуу студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүдө текстти окутуунун илимий-теориялык, илимий-методикалык маселелерин чечүүдө, лингвистикалык эмгектерге милдеттүү түрдө кайрылуу жана колдонуу зарылдыгы бар.

Үчүнчү параграфта, тексттин методикалык жактан иштелиши тууралуу кенен сөз болду. Тилди окутууда байланыштуу кепти өстүрүүнү ар бир эл түрдүүчө багытта ишке ашырышкан. Тарыхый маалыматтарга караганда байланыштуу кепти окутуу маселесин байыркы гректер чечендикөнөр менен тыгыз байланышта карап, сөз байлыкты өстүрүү, туура ой жүгүртүү, өз оюн далилдүү берүү ишмердүүлүктөрүн өнүктүрүүдө тилдин грамматикасына эмес, текстти колдонуу ыкмасына басым жасашкан. Ал эми кыргыз этнопедагогикасында оозеки чыгармаларды (текст) каражат катары пайдаланышкандыгы баарына маалым.

Орус педагогикасында байланыштуу кепти окутуу боюнча изилдөөлөр революцияга чейин эле башталгандыгына М.В.Ломоносовдун «Краткое руководство по красноречию» деген эмгеги далил. Ал байланыштуу кепти өстүрүүдө текстти курулай жаттабай, текст менен иштөөнү өздөштүрүү зарылдыгын белгилеп, кеп ишмердүүлүктүн түрлөрүнө токтолгон. Мындан сырткары, Ф.И.Буслаев, К.Д.Ушинский, И.И.Срезневский, В.П.Шереметевский, В.И.Водовозов, Н.М.Соколов, Г.Г.Тумим, М.А.Рыбникова, С.И.Абакумов, К.Б.Бархинж.б. илимий эмгектери эне тилин окутуудагы байланыштуу кепти өнүктүрүүгө багытталып, алгылыктуу кеңештер, пикирлер сунушталган.

Кыргыз тилин окутуунун методикасы илиминин жазма түрүндө калыптанышына жана өнүгүүсүнө кыргыз агартуучусу И. Арабаевдин, тунгуч профессор К.Тыныстановдун жана окумуштуулар С.Наматов, К.Бакеев, Б.Данияров, А.Шабданов, К.К.Сартбаев, А.Осмонкулов, С.Үсөналиев, С.Давлетов, Х.Карасаев, Ж.Чыманов, Л.Жусупакматов, С.Рысбаев, К.Добаев, З.Тагаева, К.Жаманкулова, В.Мусаева жана башкалардын салымы зор. Ал эми Ж.Чыманов, В.Мусаева, А.Эшиев, Н.Бийгелдиева (байланыштуу кеп), Н.Сурановалар (текст менен иштөө боюнча) тарабынан кандидаттык диссертациялар корголгон.

Алгачкы агартуучу И.Арабаевдин эмгектеринде материалдарды кыргыз тилин окутуунун негизги каражаты катары текст каралган. Тексттер аркылуу тилди үйрөнүүгө, сөз байлыгын арттырууга, дүйнө таанымын кеңейтүүгө, ой

жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө, коммуникативдик компетенттүүлүгүн калыптандырууга багытталган методикалык ыкмалар, маалыматтар берилген. Мындан улам кыргыз тилин окутуунун методикасы илими текстти окутуу, текст менен иштөө, текстти тилди окутуунун негизги каражаты катары кароо, окутуунун сапаттык максатын практикада ишке ашыруу ж.б. маселелерден түптөлгөндүгүн белгилөөгө болот.

Ал эми К.Тыныстанов кыргыз тилин үйрөнүүдө, айрыкча сабаттуу болууда, баарынан мурда, маалымат алмашууну, баарлашууну текст аркылуу өздөштүрүү зарылдыгын белгилеген. Тунгуч профессордун кыргыз тилин окутуудагы койгон талаптары, окутууда текстти каражат катары пайдалануу сунуштары, аны чечүүдөгү тыянак-корутундулары тилди окутууда азыркы учурда да кызмат кыла алат жана аларды пайдалануу, өркүндөтүү зарыл деп эсептейбиз.

Кыргыз тилин окутууну илимий-методикалык жактан алгачкылардан болуп иликтөөгө алган, ага негиз салган окумуштуу-педагогдордун ичинде Сатыбалды Наматов өзгөчө орунду ээлейт. Тилди окутуунун негизин С.Наматов баарлашууну өнүктүрүүдөндөп белгилеген.

Мындан кийин бир топ жылдар жогорудагы методисттердин тилди окутуудагы, текстти пайдалануудагы пикирлерин уланткан, пайдаланган эмгек жазылбай калган. Бирок, тилдин грамматикасын үйрөтүүгө багытталган түрдүү көлөмдөгү тексттер берилип келген.

Кыргыз тилин окутууда текст менен иштөө маселелерине 1987-жылы окумуштуу С.Давлетов кайрылган. Ал окуучуларга текст түзүүнү үйрөтүү жана түзүлгөн текстти өркүндөтүүгө машыктыруунун максаты, натыйжасы, ыкмаларын сунуштаган. Текстти талдоо аркылуу окуучунун сөз байлыгы өсүп, сүйлөм түзүүгө көнүгөрүн, ал эми текстти кайра түзүү, өркүндөтүү көнүгүүсүндө түрдүү көлөмдөгү изложение жазууга, өз алдынча текст түзүүгө машыгарын белгилеген.

Демек, кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүгүн калыптандырууда жана өнүктүрүүдө окумуштуулар К.Тыныстанов жана С.Наматов, С.Давлетовдордун жогорудагы тыянактуу, баалуу ой-пикир, сунуштарын пайдалануу, эске алуу маанилүү деп белгилейбиз.

Ал эми текстти кыргыз тилин окутууда колдонуунун дидактикалык маселелерин изилдөө жаңыдан колго алынып, алгачкы натыйжаларын бере баштады. Бул багыттагы илимий-методикалык иликтөө иштерин активдештирүүнүн зарылдыгы бар.

«Студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн өркүндөтүүдө текстти колдонуунун методикасы» деп аталган экинчи бапта бүгүнкү илим чөйрөсүндө, тагыраак айтканда, лингвистикада, педагогикада, философияда, психологияда, тарыхта тексттин табиятына, маани-маңызына кызыгуу актуалдуу экендигин белгиледик. Анткени, мамлекет аралык байланыш жана адамдардын пикир алышуусу, өз ара карым-катнашы, баарлашуусу, дүйнө таанымы текст аркылуу ишке ашары белгилүү. Кыргыз тил илиминде текст таануу деген өзүнчө бир илимий тармак калыптанып, өнүгүү жолунда баратат

жанакыргыз тилин эне тилкатары окутууда гана эмес, экинчи жана бөтөн тил катары окутууда да текстти коммуникативдик, тилдик, маданий компетенттүүлүктөрдү өнүктүрүүнүн негизги каражаты катары кеңири пайдалануунун методикасын изилдөө - учурдагы актуалдуу маселелердин бири.

Андан ары этнопедагогикадагы текстти каражат катары пайдалануу мисалдарын келтирип, чет элдик, орус жана кыргыз окумуштууларынын текстке берген аныктамаларына жана текст тандоодогу алгылыктуу сунуштарына токтолуп, студенттердин баарлашуусун өнүктүрүүчү, маалымат берүүчү, дүйнө таанымын кеңейтүүчү ж.б. багытта тандалган айрым тексттердин үлгүлөрү диссертант тарабынан түзүлгөн “Улуттук дөөлөттөр” тексттер жыйнагынан (улантуучу топтор үчүн түзүлгөн окуу куралы) алынып берилди.

ЖОЖдордо кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда студенттердин коммуникативдик компетенцияларын өнүктүрүүдө, сабак процессинин натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн текстти каражат, булак катары пайдалануунун мааниси зор жанастудент текст менен иштөө аркылуу төмөнкү көндүмдөрдү өздөштүрөт жана баалуулуктарга жетишет:

- тексттин темасын, негизги ойду, көлөмүн, стилин, композициясын так аныктай алат;
- тексттин мазмунун логикалуу удаалаштыкта, жанрдык байланышта кызыктуу түзө алат жана сүйлөмдөрдү бири-бири менен структуралык-семантикалык жактан эриш-аркак байланыштыра алат;
- тексттин мазмундук структурасын(ойдун камтылышы, өнүгүшү, аякталышы) жана тибин (баяндоо, сүрөттөө, ой жүгүртүү) аныктайт;
- суроо берүүнү, суроого жооп, сөзгө конок берүүнү өздөштүрөт;
- кеп ишмердүүлүгү (угуу, окуу, сүйлөө, жазуу) өркүндөйт;
- сабаттуулугу (орфоэпиялык жана орфографиялык, пунктуациялык ж.б.) артат;
- сөздүк кору байыйт жана жаңы сөздөрдү колдонууга машыгат;
- берилген текстти толуктай же андан ары улантып, өнүктүрүп түзө алат;
- баарлашуунун айлампасын жанасистемасын (сүйлөшүүнүн чөйрөсүн, максатын, милдетин, темасын, багытын, объектисин, кызыкчылыкты, мезгилин, логикасын, шарт-кырдаалын, маанайын, мамилени ж.б.)өздөштүрө алат;
- таанып-билүүчүлүгү, руханий байлыгы өсөт жана тарбияланат;
- ой жүгүртүү, өз оюн эркин айтуу көндүмдөрү калыптанат;
- турмуштун ар кандай кырдаалдарында өз оюн оозеки жана жазма формада түшүндүрө алат ж.б.

Жыйынтыгында, тексттин студенттин коммуниктивдик компетенциясын калыптандыруучу жана өнүктүрүүчү, дүйнө таанымын кеңейтүүчү, тил үйрөтүүчү, маалымат берүүчү, коммуникативдик процессти ишке ашыруучу, улуттук өзгөчөлүктү чагылдыруучу ж.б. функциялардан тышкары таалим-тарбиялык, дидактикалык, студентти мыкты инсан, талапка жооп берген адис катары калыптандыруучулук, өнүктүрүүчүлүк, тагыраак айтканда, комплекстүү

билим берүүчү касиетке ээ экендигин тастыктадык.

Ушул эле баптын 2-параграфы «Текст аркылуу студенттердин баарлашуусун өркүндөтүүнүн ык-жолдору, формалары» деп аталды. Кыргыз тилин билүү деңгээлине коюлган талаптар боюнча ЖОЖдун 1-курсуна келген студенттин коммуникативдик компетенциясы В1 деңгээлинде болушу зарыл. Бирок, ар бир экинчи студент өз оюн эркин билдирүүдөн (текст түзүү) кыйналат, же сүйлөшүүдө өз оюн так айта албайт, эл алдына чыгып сүйлөөдөн тартынат ж. б.

Текст менен иштөөдө төмөнкүдөй кыйынчылыктар кездеше турганын практика көрсөттү:

- тексттин киришүү бөлүмүн баштоо кыйынга турат;
- тексттин (тилдик) эрежесин жаттайт, билет, бирок практикалай албоо;
- тексттин бөлүктөрүн (ойдун башталышы, өнүгүшү, аякталышы) так ажырата албоо;
- ойдун мазмунуна жараша тексттин тибин (баяндоо, сүрөттө, ой жүгүртүү) аныктай албоо;
- тексттеги негизги ойду аныктай албоо;
- текстте информациянын жеткиликтүү болбогондугу;
- ойлогон ойду жеткиликтүү, ырааттуу бере албоо;
- тексттүүдө кеп (тилдик) каражаттарын туура колдоно албоо;
- тексттеги сүйлөмдөрдү байланыштыра (тутумдаш, удаалаш, жарыша) албоо;
- оозеки кепте интонация, тон, дикция ж.б., ал эми жазмада пунктуациялык эрежелерди туура коё албоо;
- берилген тапшырмага кызыгуу аз ж.б.

Жогорудагы көйгөй ЖОЖдордо кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда студенттердин коммуникативдик компетенциясын калыптандырууга, өнүктүрүүгө терс таасирин тийгизип келгендиги анык жана бул – бүгүнкү билим берүүдөгү актуалдуу маселелердин негизгиси. Себеби кыргыз тилин окутууда буга чейин тилдин теориясына (батыштык принцип) басым жасалып, тилдин практикалык жагына көңүл бурулбагандыгы деп белгилөөгө болот.

Кыргызстанда ЖОЖдун бүтүрүүчүлөрү кыргыз тилин экинчи тил катары ортодон жогору (В2) деңгээлинде өздөштүрүүсү зарыл. Мында кеп ишмердүүлүгүнүн окуу, угуу, жазуу, сүйлөө түрү талапка ылайык калыптануусу керек. Демек, студент сүйлөшүүнүн максатын аткарууда аталган деңгээлдин алкагында маектин катышуучуларынын бири-бирине болгон мамилелерин жөнгө салган, баа берүү көз карашын билдире турган коммуникативдик процессти түзүүчү жөнөкөй гана эмес, татаал интенциялардын (байланыш түзүү, жөнгө салуу, маалымат берүүчү, баа берүү) топтомун оозеки түрдө ишке ашыра билүүсү керектиги эске алынып, текст аркылуу студенттердин баарлашуусун өркүндөтүүнүн ык-жолдору, формалары берилди.

Студент кыргыз тили сабагында грамматикалык темалардын эрежелерин жаттабай, тескерисинче тилдик бирдиктерди баарлашууда каражат катары колдонуу, сүйлөө, айтуу көндүмдөрүнө ээ болууга тийиш деп белгилеп,

текст менен иштөөнүн (текстке чейинки, текст үстүндө жана тексттен кийинки) тажрыйбаланган түрдүү концептуалдык ыкмаларды (конкреттүү кырдаалды талдоо, бирге окуйлу, эмоциялардын айланасы, акыркы сөздү мага бергиле, башкарып окутуу ж. б.) ийкемдүү, натыйжалуу жолдору сунушталды жана кеп ишмердүүлүгүнүн окуу, угуу, жазуу ишмердүүлүктөрүнө да көңүл бурулду.

2-баптын 3-параграфы «Студенттерди текст талдоого жана текст түзүүгө үйрөтүүнүн ыкмалары» деп аталып, студенттерди текст талдоого жана текст түзүүгө үйрөтүү ыкмалары эриш-аркак пайдаланылды.

Иштин максатына ылайык жөнөкөйдөн татаалга карай жүргүзүлүүчү натыйжалуу ыкмаларды (улантып жазуу, чаташкан логикалык чынжыр, сюжеттүү сүрөткө текст түзүү, текстти кыскартып же кеңейтип түзүү, комплекстүү экскурсияда байкоо жүргүзүү аркылуу текст түзүү ж.б.), муз жаргычтарды колдонуу менен текст түзүүгө үйрөтүлдү.

Мындай иш-аракеттерди жүзөгө ашыруу менен студент төмөнкүдөй көндүмгө ээ болот:

- өз оюн далилдүү, ырааттуу бергенге көнүгөт;
- тексттинкиришүү, негизги, корутунду бөлүктөрүн так ажыратып, талапка ылайык түзгөнгө машыгат;
- сүйлөшүүнүн түрдүү кырдаалдарында эркин, максаттуу сүйлөөгө, баарлашууга үйрөнөт ж.б.

Текст студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн өркүндөтүүнүн каражаты, таанып-билүүнүн булагы катары сабакта колдонулушу зарыл.

Диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктарын практикада колдонуунун ийкемдүүлүгүн жана натыйжалуулугун аныктоо педагогикалык эксперименттик иштердин негизги милдети болуп саналып, иштин үчүнчү бабы «**Педагогикалык эксперименттик иштердин жүрүшү жана жыйынтыктарына**» арналды жана сыноо үч этапта жүргүзүлдү.

Эксперимент жүргүзүүнүн алдында студенттердин, айрыкча баарлашуу (сүйлөөсүн) жана жазуу ишмердүүлүктөрүн аныктоо үчүн баалоо критерийлерин баалоонун маанилүүлүк, шайкештик, объективдүүлүк жана адилеттүүлүк, интеграциялашкандык, ачык-айкындык, жеткиликтүүлүк, ырааттуулук, ыкластуулук принциптерин эске алып, кыргыз тилин билүү деңгээлине коюлган талаптарга ылайык В2 ортодон жогорку деңгээлине негиздеп иштеп чыктык. Мында тапшырмалар упай менен бааланып, жыйынтыгы % менен чыгарылды.

Жазуу ишин баалоо

	Баалоо критерийлери	50 упай
1.	Берилген теманы толук жана жетиштүү ачып берсе	5
2.	Берилген тапшырмага ылайык текст түзсө жана тилдик каражаттарды ыктуу колдоно алса	5
3.	Берилген көлөмгө дал келсе	5
4.	Айтып берүүсүнүн логикалуулугу жана байланыштуулугу	5
5	Мазмундук жана пунктуациялык каталары жок болсо	5

Баарлашуусун (сүйлөөсүн) баалоо

	Баалоо критерийлери	упай
1.	Текстти композициясын сактап, логикалуу түзө алат. Баарлашууда берилген суроолорго туура жоопторду жана так суроолорду берет. Берилген кырдаалда темага байланыштуу ойлонот, андан так жыйынтык чыгара алат. Башкалар менен эркин жана ишенимдүү баарлашат.	5
2.	Текстти логикалуутүзөт жана композициясын негизинен сактайт. Берилген кырдаалда эркин жана ишеничтүү баарлашат. Айтып берген баяндан жыйынтык чыгара алат. Бирок, баарлашууда демилгесин көрсөтүүдө, өз позициясын коргоодо алсыздыгы байкалат.	4
3.	Баарлашууда керектүү сөз, сөз айкаштарын тандоодо жана айтып берген баяндан жыйынтык чыгарууда кыйынчылыктарга туш болот. Берилген кырдаалда маектешүүнү, логикасы сакталган жөнөкөй баянды (композициясы анча-мынча бузулган) түзө алат. Баарлашууда демилгесин көрсөтүүдө, өз позициясын коргоодо алсыз.	3
4.	Берилген кырдаалда маектешүүнү түзүүдө жөнөкөй сүйлөмдөрдү гана түзө алат. Түзгөн текстинде жана аны айтып берүүсүндө логика жана композиция сакталган жок. Маектешүүдөн жыйынтык чыгарууда кыйналат. Баарлашуусу эффективдүү эмес.	2
5.	Теманы (берилген суроону) түшүнөт, бирок айтып берүүдө жөнөкөй, бири-бири менен байланышпаган сүйлөмдөрдү колдонот, логикасы жана композициясы сакталбады (жообу түшүнүксүз). Өз оюн жеткиликтүү бере албайт жана түшүндүрө албайт. Баарлашууда кыйналат.	1
6	Түзгөн тексти таптакыр түшүнүксүз, өз оюн түшүндүрө албайт, берилген суроого түшүнбөйт.	0

Педагогикалык экспериментти кишилердин **биринчи** этабында ЖОЖдо кыргыз тилин экинчи тил катары окуган студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүгүнүн деңгээлин аныктоого багытталган тандоо, диагностикалык изилдөө, байкоо иштери ирети менен пландаштырылды.

Бул этапта ОшМУ, ОшЮИ, БатМУнун алдындагы СПИ жана ЖАМУдагы кыргыз тилин экинчи тил катары окуган студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүктөрүнүн деңгээлин аныктоого багытталган эксперименталдык байкоо иштери жүргүзүлдү. Буга 250 студент катышып, алар менен аңгемелешүү жүргүзүлүп, жазуу иштерин (эссе, түшүнүк кат) жаздырганда алардын дээрлик көпчүлүгү кырдаалга жараша өз оюнтук жеткире албагандыгы, сүйлөмдү туура куралбагандыгы, текстти сабаттуу түзө албагандыгы, сөз байлыгынын жардылыгы, текст тууралуу түшүнүгү терең эместиги байкалды.

Алгач студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүгүнүн калыптанышына жана өнүгүшүнө тоскоол болгон

жагдайларды байкоо, так аныктоо үчүн окутуучуларга жана студенттерге анкет суроолору берилип, төмөнкүдөй такталды:

Таблица 3.1. Студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүгүнүн калыптанышына жана өнүгүшүнө тоскоол болгон жагдайлар

№		Окут. саны – 45	%	Студент. саны – 250	%
1	Коомдо муктаждык жок	5	11	39	15,6
2	Билим берүү бөлүмдөрү көңүл бурбайт	-	-	25	10
3	Мектептен алган билимдин төмөндүгү	15	33	50	20
4	Методикалык колдонмолордун жетишсиздиги	9	20	43	17,2
5	Окутуучулардын тажрыйбасыздыгы	4	8	41	16,4
6	Студенттин кызыкпагандыгы	8	17	17	6,8
7	Окуу программаларынын сапаты каралбайт	5	11	35	14

Аталган ЖОЖдордогу студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүк деңгээлин аныктоодо сабактарга катышуу, окутуучулардын тажрыйбаларын талдоо, тайпалар менен аңгемелешүү жана текст (эссе, түшүнүк кат) түзүү иштери жүргүзүлгөн учурда студенттер оозеки жана жазуу иштерин жүргүзүүдөгү кыйынчылыктардын себебин төмөнкүлөр деп билдиришти:

- текст түзүүнү билбөө;
- ойдун мазмунуна жараша тексттин тибин (баяндоо, сүрөттө, ой жүгүртүү) аныктай албоо;
- тексттеги негизги ойду аныктай албоо;
- орфографиялык жана пунктуациялык билимдердин жетишсиздиги ж.б.

Жыйынтыгында, ар бир экинчи студент текстти окуп-угуп түшүнө алгандыгы менен өз оюн эркин билдирүү, башкалар менен сабаттуу баарлаша алуу, текст (жазма, оозеки) түзүү жөндөмдүнүн деңгээли төмөн экендиги аныкталды.

Педагогикалык эксперименттин калыптандыруучу экинчи этабында кыргыз тилин экинчи тил катары окуган студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн калыптандыруучу, өнүктүрүүчү тексттер, методдор тандалды. Эксперименттик тайпалар үчүн сабактын иштелмелери, текст менен иштөө ыкмалары жазылды, анкет жана интервьюлардын суроолору такталды, мониторинг жүргүзүүнүн ыкмалары аныкталып, сабактар өтүлдү.

ОшМУнун, ОшЮИнин, БатМУнун алдындагы СПИнин жана ЖАМУнун 1-2-курстарынын студенттеринен кыргыз тилинин практикалык курсу сабагында текстти кандай максатта колдонушун, текст менен кандай иштер аткарыларын, окутуучунун сүйлөө-жазма кептин калыптанышына жана өнүгүшүнө жасаган иш-аракетин аныктоочу анкеталар алынды.

Окутуучулардан кыргыз тили сабактарында текстти колдонуу көрсөткүчү

диагностикалык ыкма аркылуу аныкталды. Буга 45 окутуучу катышып, алардан алынган анкеталык маалыматтар төмөнкүдөй жыйынтыкталды:

1. Бир сабакта 7 (15.6%) окутуучу 3-4, 13 (28.9%) окутуучу 2, 20 (44.4%) окутуучу 1 текст колдонсо, 5 (11.1%) окутуучу текст колдонбойт;
2. Окутуучулардын 24.4%ы текст менен иштөө милдеттүү болгондуктан, 22.2%ы сабакта грамматикалык теманы түшүндүрүү, бышыктоо, 17.7%ы дидактикалык оюндарды жана СОнун стратегияларын пайдалануу, 13.3%ы студенттердин сөз байлыгын өстүрүү жана жазуу сабаттуулугун арттыруу, 11.2%ы сүйлөө сабаттуулугун арттыруу жана 11.2%ы студент бош калбаш үчүн текстти колдонору аныкталды;
3. Ал эми көпчүлүк окутуучулар (40%) текстти сабактын бышыктоо этабында колдонору жана 7%ы текстке көп басым жасабагандыгы такталды;
4. Көпчүлүк окутуучулар (20%) текст менен иштөөдө убакытты эске албайт;
5. Сабак учурунда студент окутуучуга караганда аз сүйлөгөндүгү аныкталды;
6. 38 окутуучу кыргыз тилинин практикалык курсу сабагында текстти тилдик (42.2%), коммуникативдик (22.2%), маданий (20%) компетенттүүлүктөрдү өнүктүрүүгө колдонорун билдиришсе, 7 (15.6%) окутуучу суроого так жооп берген эмес;
7. Студенттердин сүйлөө кебин өнүктүрүү үчүн окутуучулардын 62.2%ы тексттин даяр үлгүсүн пайдаланса, 22.2%ы текстти өзгөртүп толуктайт, ал эми 15.6%ы студенттин кайра иштөөсүнө ылайык (кеңейтүү, кыскартуу, улантуу ж.б.) тексттерди колдонушат;
8. Окутуучулардын 100%ы текст менен иштөө боюнча усулдук колдонмолордун зарылдыгы бар экенин билдиришти.

Педагогикалык эксперименттин **үчүнчү этабы** ЖОЖдо кыргыз тилинин практикалык курсу сабактарында текст менен иштөө аркылуу студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу жана өнүктүрүү деңгээлин эксперименттик жана контролдук кыкмалар менен салыштыруу, текшерүү, жыйынтык чыгарууга багытталды.

Эксперименттик иштердин аныктоочу этабында студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу жана өнүктүрүүдө текст менен иштөөнүн ийкемдүү жана натыйжалуу ык-жолдорун аныктоо негизги милдет болуп саналды. Буга коюлган иш-аракеттердин милдеттерин максатка жараша ишке ашырууда жана сыноодо 250 студент, 40тан ашуун окутуучу тартылды.

Кыргыз тилинин практикалык курсу сабагында студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу жана өнүктүрүү максатын ишке ашырууда эксперименттик тайпаларга биз иштеп чыгып, сунуш кылган сабактын үлгү иштелмелери боюнча, ал эми байкоочу тайпаларга салттуу сабактар өтүлдү. Тажрыйба жана байкоо жүргүзүү үчүн өздөштүрүүсү бирдей тайпаларды деңгээлдерин аныктабай, тандабай алдык. Ошондой эле, тажрыйба жүргүзүүчү окутуучулар да атайын критерий менен тандалган жок.

Эксперименттик тайпаларга сунуш кылынган текст түзүүгө, баарлашууга

машыктыруучу биринчи ыкма (конкреттүү кырдаалды талдоо) үч баскычта ишке ашты (Лекс.тема: Нооруз,грам.тема: Этиш. Өткөн чак.) Кыргыз тили сабагы жандуу сүйлөшүүнүн, ой бөлүшүп, маалымат алмашуунун сабагы болушу зарылдыгын белгилеп, алгач студенттерди баарлашууга, текст түзүүгө көнүктүрүү максатында окуу жайда өткөрүлгөн Нооруз майрамы тууралуу суроо-жооп, аңгемелешүү жүрдү.

Экинчи баскычта оозеки түзүлгөн тексттерден кыймыл-аракетти билдирген сөздөр терилип доскага жазылды (аластадым, кетти, келди, бийледим, ырдадым, кайнаттык, айтыштым, чыктым, ээледик, өткөн, ойноттум ж.б.). Тайпа окутуучу менен бирдикте бул терилген сөздөрдүн маанисин, берилүүчү суроосун тактап алып, аягында аныктама (этиш, айкын өткөн чак) чыгарды.

Үчүнчү баскычта ар бир студент аңгемелешүүдөгү Нооруз тууралуу маалыматтарды пайдаланып, айкын өткөн чакты катыштырып эссе жазышты. Жазылган эсселер дубалга илинип, студенттер кыдырып окуп, кимге кайсы жазуу иши жаккандыгы жөнүндө талкуулашты.

Жыйынтыгында, сабактын темасы студенттин чыныгы турмушу менен тыгыз байланышты, тайпадагы ар бир студенттин сабакка активдүү катышуусуна кырдаал түзүлдү, сабак процесинде предметке кызыгуу пайда болуп, студенттин укканга, сүйлөгөнгө, жазганга, окуганга, ойлонууга жана өз оюн (оозеки-жазма) ишенимдүү, эркин билдиргенге машыкты, окутуучу текст түзүү кадамдарын жеңилдете үйрөттү.

Ал эми байкоочу тайпаларда ушул эле темадагы өтүлгөн кыргыз тилинин практикалык курсу сабактары кадимки сабактардан айырмаланган жок. Байкоочу тайпалардан 120, ал эми эксперименталдык тайпалардан 130 жазуу иши (жалпы саны 250 эссе) алынып, текшерүүнүн жыйынтыгы төмөнкүдөй чыгарылды.

Таблица № 3.9.

Тажрыйбага чейинки этап

ЖОЖ Тайпа	ОшМУ				ОшЮИ			
	Эксперим.		Байкоочу		Эксперим.		Байкоочу	
	Студ. саны	%	Студ. саны	%	Студ. саны	%	Студ. саны	%
Жогорку	12	20.5	11	19.6	5	16.7	4	16
Ортоңку	21	35.5	19	33.9	11	36.6	9	36
Төмөнкү	26	44	26	46.5	14	46.7	12	48
Студенттин жалпы саны	59		56		30		25	
ЖОЖ Тайпа	БатМУ алдындагы СПИ				ЖАМУ			
	Эксперим.		Байкоочу		Эксперим.		Байкоочу	
	Студ. саны	%	Студ. саны	%	Студ. саны	%	Студ. саны	%
Жогорку	5	17.9	4	15.4	2	15.4	2	16.6
Ортоңку	10	35.7	9	34.6	5	38.4	4	33.3
Төмөнкү	13	46.5	13	50	6	46.2	6	50

Студенттин жалпы саны	28		26		13		12	
-----------------------	----	--	----	--	----	--	----	--

Таблица № 3.10.

Тажрыйбадан кийинки этап

ЖОЖ Тайпа	ОшМУ				ОшЮИ			
	Эксперим.		Байкоочу		Эксперим.		Байкоочу	
	Студ. саны	%	Студ. саны	%	Студ. саны	%	Студ. саны	%
Жогорку	21	35.5	12	21.4	8	26.6	4	16
Ортоңку	24	40.7	20	35.7	13	43.4	11	44
Төмөнкү	14	23.8	24	42.9	9	30	10	40
Студенттин жалпы саны	59		56		30		25	
ЖОЖ Тайпа	БатМУалдындагыСПИ				ЖАМУ			
	Эксперим.		Байкоочу		Эксперим.		Байкоочу	
	Студ. саны	%	Студ. саны	%	Студ. саны	%	Студ. саны	%
Жогорку	8	28.6	5	19.2	3	23.1	2	16.6
Ортоңку	12	42.8	10	38.5	6	46.2	5	41.7
Төмөнкү	8	28.6	11	42.3	4	30.7	5	41.7
Студенттин жалпы саны	28		26		13		12	

Андан соң байкоо жүргүзүүчү жана эксперименталдык тайпалардын кырдаалга карата өз пикирин эркин, туура билдире алуу, сүйлөө системасын так өздөштүрүү, текстти талапка ылайык түзүү жана алган билимин турмушта колдоно алуу жөндөмдүүлүгүн текшерүү үчүн бирдей темада (лекс.тема: каргыш албай, бата ал. Грам.тема: фразеологизмдер), бирок эки башка методика менен салыштыруу сабактары өтүлдү. Эффективдүүлүк үчүн эксперименталдык тайпалардын сабактарында техникалык каражаттар, көрмө тасма үзүндүлөрү, слайддар, сахналык көрүнүш үчүн кийимдер, буюмдар ж.б. колдонулду, зарылдык болгон учурларда өзүбүз да сабак өттүк.

Сабакта сабак-театр ыкмасы пайдаланылды. Максаты - бата менен каргыштын адам турмушундагы маанисин түшүнүүгө, фразеологизмдерди кепте колдонууга, кырдаалды туура баамдоого, аны талдоого, ага карата өз пикирин туура, ишенимдүү билдирүүгө көнүгүү, сабаттуу сүйлөшүү аркылуу түрдүү кырдаалдан жеништүү чыгууга, баарлашууга машыктыруу.

Тайпадан 4-5 студент «Каргыш албай, бата ал» аталыштагы сахналык көрүнүштү (фразеологизмдерди пайдаланып текст түзүлөт) алдын ала даярдап, сабакта аны белгиленген убакыт ичинде коюп беришет. Экинчи ирет коюлганда отурган студенттердин каалаганы «токтот» деген сөздү айтып, өз кебинде фразеологизмдерди ыктуу колдонуп, каармандын ролун өзү аткарып, жагдайдан чыгуу аракетин сүйлөшүү аркылуу ишке ашырат. Студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүдө жаңы сөздөр менен иштөөгө өзгөчө маани берилет. Бул үчүн даяр тексттеги жана студенттин кебиндеги жаңы сөздөр аныкталып, түшүндүрмөсү, котормосу, контексттеги ролу тууралуу максаттуу иш-аракеттер жүргүзүлөт. Аягында натыйжалуу

жыйынтыктоо үчүн кыска эссе жазылып, талкуу уюштурулат. Мындагы эн негизги тапшырма – лексикалык минимумга көңүл буруу, текстти туура түзүү, максаттуу сүйлөшүү аркылуу окуяны оң жагына буруу, татаал, проблемалуу кырдаалдан чыгуу.

Тажрыйба жүргүзгөн тайпанын сабагында сунуш кылынган сабак-театр ыкмасын ийкемдүү пайдалануу менен студенттер тилдик эрежелерди курулай жаттабай, тилди турмушта мыкты колдоно алууга жетишишти. Ошондой эле, бири-бири менен пикир алмашып, так чечим чыгарууга, аны далилдөөгө машыкты, конкреттүү кырдаалды көз алдына келтире алды, сүйлөшүүгө үйрөтүүчү, баарлашууну камсыз кылуучу, пикир алмашуунун алкагында жүргүзүлгөн максаттуу, жандуу сабак өтүлдү.

Таблица № 3.11.

Тажрыйбага чейинки этап

ЖОЖ Тайпа	ОшМУ				ОшЮИ			
	Эксперим.		Байкоочу		Эксперим.		Байкоочу	
	Студ. саны	%	Студ. саны	%	Студ. саны	%	Студ. саны	%
Жогорку	11	18.6	10	17.8	5	16.7	4	16
Ортоңку	20	33.9	22	39.3	9	30	7	28
Төмөнкү	28	47.5	24	42.9	16	53.3	14	56
Студент. жалпы саны	59		56		30		25	
ЖОЖ Тайпа	БатМУалдындагыСПИ				ЖАМУ			
	Эксперим.		Байкоочу		Эксперим.		Байкоочу	
	Студ. саны	%	Студ. саны	%	Студ. саны	%	Студ. саны	%
Жогорку	5	17.8	4	15.4	2	15.4	2	16.7
Ортоңку	9	32.1	8	30.8	5	38.4	4	33.3
Төмөнкү	14	50	14	53.8	6	46.2	6	50
Студент. жалпы саны	28		26		13		12	

Таблица № 3.12.

Тажрыйбадан кийинки этап

ЖОЖ Тайпа	ОшМУ				ОшЮИ			
	Эксперим.		Байкоочу		Эксперим.		Байкоочу	
	Студ. саны	%	Студ. саны	%	Студ. саны	%	Студ. саны	%
Жогорку	21	35.5	8	14.3	10	33.3	4	16
Ортоңку	26	44.1	25	44.6	13	43.3	8	32
Төмөнкү	12	20.4	23	41.1	7	23.4	13	52
Студент. жалпы саны	59		56		30		25	
Эксперим.	БатМУалдындагыСПИ				ЖАМУ			
Тайпа	Эксперим.		Байкоочу		Эксперим.		Байкоочу	

	Студ. саны	%	Студ. саны	%	Студ. саны	%	Студ. саны	%
Жогорку	9	32.1	5	19.2	3	23.1	2	16.6
Ортоңку	11	39.3	9	34.6	6	46.2	5	41.7
Төмөнкү	8	28.6	12	46.2	4	30.7	5	41.7
Студент. жалпы саны	28		26		13		12	

Изилдөөнүн максатына ылайык студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн калыптандырууда жана өнүктүрүүдө текст негизги каражат экендигине, окутуу процессинде текстти туура тандап, усулду ийкемдүү, натыйжалуу колдонуу студенттердин сүйлөө деңгээлинин өсүшүнө жана башкалар менен баарлашуусун ыкчам, максаттуу өздөштүрүүсүнө экспериментчурундатолук ынандык.

Жогоруда тажрыйбалаңган ыкмалардан сырткары бир канча сабактардын үлгүлөрү, текст менен иштөөнүн усулдары эксперименттелди. Анын бири болгон окутуу процессинде натыйжалуу жыйынтыгын берип келаткан биргелешип издөө ыкмасына көңүл бурулду. Мында турмуштун түрдүү кырдаалдарында алган билимдерин өз алдынча пайдалануу, сүйлөө жана сүйлөшө алуу жөндөмдүүлүктөрүн, б. а. коммуникативдик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү максатында тиешелүү иш кагаздарын мамлекеттик тилде туура, так жүргүзүүгө машыктыруу негизги максат болуп саналды. Бул үчүн көрсөтүлгөн 5 мүнөттүк кинотасмадагы окуяга маани берип, көрүнүштөгү маселе боюнча түшүнүк кат жазуу тапшырмасы берилди. Тайпа алгач тексттеги жаңы сөздөр менен таанышты (6-7 сөз) жана алардын синоним, антонимдери табылып, сүйлөмдөр түзүлдү. Андан соң түшүнүк каттын талаптарына ылайык окуянын жылы, мезгили, күнү, окуя болгон жер, кырсыктын себеби, каармандары аныкталып, реквизиттер боюнча иш кагазын тайпа биргеликте жазышты. Андан ары түшүнүк каттын кандай максатта жазылары, реквизиттери, тили, стили, адам турмушундагы мааниси, оң-терс жактары тууралуу талкуу уюштурулду.

Ал эми байкоочу тайпаларга кадимки салттуу ыкма менен сабак өтүлүп, жыйынтыгы төмөнкүдөй чыгарылды.

Таблица № 3.13.

Тажрыйбага чейинки этап

ЖОЖ	ОшМУ				ОшЮИ			
	Эксперим.		Байкоочу		Эксперим.		Байкоочу	
	Студ. саны	%	Студ. саны	%	Студ. саны	%	Студ. саны	%
Жогорку	10	16.9	9	16.1	5	16.6	4	16
Ортоңку	19	32.2	21	37.5	8	26.7	7	28
Төмөнкү	30	50.9	26	46.4	17	56.7	14	56
Студент. жалпы саны	59		56		30		25	

ЖОЖ Тайпа	БатМУалдындагыСПИ				ЖАМУ			
	Эксперим.		Байкоочу		Эксперим.		Байкоочу	
	Студ. саны	%	Студ. саны	%	Студ. саны	%	Студ. саны	%
Жогорку	5	17.8	5	19.2	2	15.4	2	16.7
Ортоңку	7	25	10	38.5	4	30.7	3	25
Төмөнкү	16	57.2	17	65.3	7	53.9	7	58.3
Студент. жалпы саны	28		26		13		12	

Таблица № 3.14.

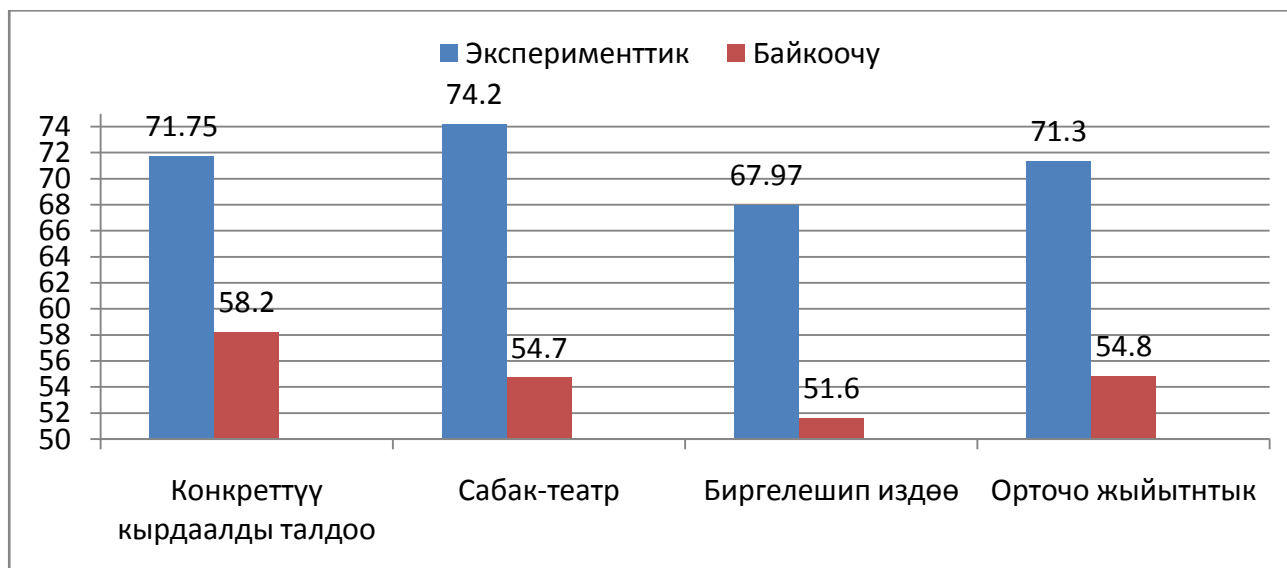
Тажрыйбадан кийинки этап

ЖОЖ Тайпа	ОшМУ				ОшЮИ			
	Эксперим.		Байкоочу		Эксперим.		Байкоочу	
	Студ. саны	%	Студ. саны	%	Студ. саны	%	Студ. саны	%
Жогорку	20	33.8	11	19.6	10	33.3	5	20
Ортоңку	25	42.5	24	42.8	11	36.7	8	32
Төмөнкү	14	23.7	21	35.6	9	30	12	48
Студент. жалпы саны	59		56		30		25	

ЖОЖ Тайпа	БатМУалдындагыСПИ				ЖАМУ			
	Эксперим.		Байкоочу		Эксперим.		Байкоочу	
	Студ. саны	%	Студ. саны	%	Студ. саны	%	Студ. саны	%
Жогорку	9	32.1	5	19.2	4	30.7	2	16.7
Ортоңку	9	32.1	6	23.1	4	30.7	4	33.3
Төмөнкү	10	35.8	15	57.7	5	38,5	6	50
Студент. жалпы саны	28		26		13		12	

Сунушталган сабактын үлгү иштелмеси боюнча өтүлгөн сабакта студенттермамлекеттик тил мыйзамын так аткарууга, сыйлоого үйрөндү, көнүгүүлөрдүн негизинде сөздүк кору байыды, түшүнүк каттын канцеляризмдерин, жазылышын, иш кагазынын жазуу-оозеки кептеги маанисин өздөштүрдү, топто иштөөгө, оюн ишенимдүү айтууга, сүйлөөгө, сүйлөшүүгө машыкты.

Эксперименттин жыйынтыгынын натыйжалуулугун төмөнкү диаграммадан көрүүгө болот.

Эксперименттик тайпалардын студенттеринин билимиэкспериментке чейинтөмөнкү деңгээл 51.3%, орто деңгээл 32 %, жогорку деңгээл17.2 % болсо, методикалык сунуштарды ийкемдүү колдонуудан соң төмөнкү деңгээл28.7 %, орто деңгээл40.7%, жогорку деңгээл30.6%ды көрсөттү. Жогорку деңгээл 13.4 %га жогорулап, төмөнкү деңгээл 22.6%га кыскарган. ал эми байкоо жүргүзүлгөн тайпаларда олуттуу өзгөрүүлөр байкалган жок.

ЖАЛПЫ КОРУТУНДУ

Коммуникация же баарлашуу (сүйлөшүү) милдеттүү түрдө тексттер аркылуу ишке ашат. Текст жалпы тил илиминде, кыргыз тил илиминде лингвистикалык жактан кыйла изилденип, бир катар теориялык жана практикалык маселелер чечилген. Алар студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун теориялык негиздерин түзө алат.

Ал эми текстти кыргыз тилин окутууда колдонуунун дидактикалык маселелерин изилдөө жаңыдан колго алынып, алгачкы натыйжаларын бере баштады. Бул багыттагы илимий-методикалык иликтөө иштерин активдештирүүнүн зарылдыгы бар.

Текст – баарлашуунун, пикир алышуунун, жалпы эле кептин негизги бирдиги. Студент текстти окуп-түшүнүү, талдоо, текстти кайра түзүү, өз алдынча текст түзүү, аны өркүндөтүү аркылуу өзүнүн баарлашуу көндүмдөрүн (компетенттүүлүгүн) өркүндөтө алат жана текстти өз кебинде орундуу колдоно алуу көндүмдөрүнө жараша анын баарлашууну өздөштүрүү деңгээли аныкталат, бааланат.

Изилдөөнүн эксперименталдык базасы катары алынган ОшМУда, ОшЮИде, БатМУ алдындагы СПИде, ЖАМУда кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун талапка ылайык өтүлүшү, студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүгүн текст менен иштөө аркылуу калыптандыруу жана өркүндөтүү парадигмасын, алардын кыргыз тилине кызыгуусун, умтулуусун мотивациялап стимулдаштыруу ж.б. максатында аталган окуу жайлардын окутуучулары менен биргеликте эксперименттик сабактар өтүлдү. Тажрыйбага

чейинки жана кийинки натыйжалар сандык жана сапаттык жактан аныкталып, кыргыз тилин экинчи тил катары окуган 1-2-курстардын студенттеринин коммуникативдик компетенттүүлүгүнүн калыптанышы жана өнүгүшү, өздөштүрүү деңгээлдери боюнча таблицалар көрсөтүлдү. Сунушталган ыкма, каражат, методдорду колдонуу менен өтүлгөн сабактар байкоочу тайпаларга караганда эксперименттик тайпалардын студенттеринин көрсөткүчтөрү 13.4%га жогорулап, төмөнкү деңгээл 22.6%га кыскаргандыгы аныкталды.

Практикалык сунуштар

- билим берүүнүн азыркы талаптарына ылайык кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда коммуникативдик компетенттүүлүктү калыптандырууга жана өнүктүрүүгө багытталган жаңы окуу программаларын, окуу куралдарын, окуу-усулдук колдонмолорду иштеп чыгуу;
- жогорку окуу жайларында кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүгүн калыптандырууда жана өркүндөтүүдө текстти негизги каражат катары колдонууну активдештирүү зарыл;
- кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун негизин жандуу сүйлөшүүгө, эркин баарлашууга багыттоо керек;
- тексттер менен иштөө аркылуу студенттердин сөздүк минимумун байытууга, ага ылайык коммуникативдик компетенттүүлүктү өркүндөтүүгө болот.

**Изилдөөнүн жыйынтыктары төмөндөгү
илимий-методикалык эмгектердечагылдырылды:**

1. **Карзакова, З.Ж.** Тексттер менен иштөөдө инновациялык усулдарды пайдалануу ыкмалары. [Текст]: /З.Ж.Карзакова // ОшМУнун жарчысы. - 2006. - №3. - 154-157-бб.
2. **Карзакова, З.Ж.** Практикалык сабактарда жазуу жумуштарын инновациялык методдорду пайдалануу менен уюштуруу ыкмалары. [Текст]: /З.Ж.Карзакова // ОшМУнун жарчысы. -2006. - №3. - 145-148-бб.
3. **Карзакова, З.Ж.** Мыкты текст - билим берүүнүн таянар тоосу. [Текст]: /З.Ж.Карзакова // ОшМУнун жарчысы. - 2007. -№3. - 184-188-бб.
4. **Карзакова, З.Ж.** Улуттук тайпаларда текст менен иштөөнүн ыкмалары. [Текст]: /З.Ж.Карзакова // ОшМУнун жарчысы. - 2012. - №2.- 228-32-бб.
5. **Карзакова, З.Ж.** Тексттин лингвистикалык жактан изилдениши.[Текст]: /З.Ж.Карзакова // ОшМУнун жарчысы. - 2015. - №4. – 91-95-бб.
6. **Карзакова, З.Ж.** Мекеме-ишканаларда кыргыз тилинин орфографиялык эрежелерин окутуунун айрым маселелери.[Текст]: /З.Ж.Карзакова // ОшМУнун жарчысы. - 2015. - №4. – 155-159-бб.
7. **Карзакова, З.Ж.** Улуттук дөөлөттөр. 1-бөлүк. (улантуучу топтун студенттери үчүн тексттер жыйнагы) [Текст] /З.Ж.Карзакова . – Ош: Book-дизайн, 2011. -186 б.
8. **Карзакова, З.Ж.** Улуттук дөөлөттөр.2-бөлүк.(улантуучу топтун студенттери үчүн тексттер жыйнагы) [Текст] /З.Ж.Карзакова.- Ош: Book-дизайн, 2011. -180 б.
9. **Карзакова, З.Ж.** Балдар бакчасынын орус, өзбек тайпаларынын улантуучу топторуна кыргыз (мамлекеттик) тилин үйрөтүү. Окуу-усулдук колдонмо. [Текст] /З.Ж.Карзакова. - Ош: Кагаз ресурстары, 2011. -303 б.
10. **Карзакова, З.Ж.** К вопросу совершенствования речи посредством текста. [Текст]: /З.Ж.Карзакова // Актуальные проблемы. - Часть I. - 2016. - № 07. - М., 2016. - С. 238-241.
11. **Карзакова, З.Ж.** Текст как основное средство развития коммуникативных компетенций. [Текст]: /З.Ж.Карзакова// Актуальные проблемы. -Часть II.- 2016. - №08. - М., 2016. - С. 119-122.
12. **Карзакова, З.Ж.** Келгиле, кыргызча сүйлөшөлү. [Текст] /З.Ж.Карзакова, А.Маматова, Н.Мухтарова /. – Ош: Градиент, 2016. -152 б.

Каразакова Зувайда Жамиловнанын «ЖОЖдордо кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда студенттердин коммуникативдик компетенцияларын өнүктүрүүдө текст менен иштөөнүн методикасы» аттуу темадагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясына

РЕЗЮМЕ

Түйүндүү сөздөр: кыргыз тили, ЖОЖ, баарлашуу, компетенция, коммуникативдик компетенция, өнүктүрүү, текстти талдоо, текст түзүү, текст менен иштөө, аңгемелешүү, интерактивдүү методдор, баарлашуусун өркүндөтүүнүн ык-жолдору, кеп ишмердүүлүгү.

Изилдөөнүн объектиси: кыргыз тилин ЖОЖдордо экинчи тил катары окутуу процесси алынды.

Изилдөөнүн максаты: Студенттердин кыргыз тилиндеги коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүүдө текст менен иштөөнүн методикасын иштеп чыгуу, жыйынтыктарын эксперименттик текшерүүлөрдөн өткөрүү, практикада колдонууга сунуш кылуу.

Изилдөөнүн методдору: илимий-изилдөөлөрдү теориялык-методологиялык талдоо; байкоо, анкета, тестирлөө, жазуу ишин жүргүзүү, аңгемелешүү, алдыңкы тажрыйбаларды үйрөнүү, анализ, синтез, педагогикалык эксперимент.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы:

- кыргыз тилин жогорку жогорку окуу жайларында экинчи тил катары компетенттүүлүккө негиздеп, текстти колдонуу менен окутуунун методикалык парадигмасынын аныкталгандыгында;
- студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн өркүндөтүүнүн негизги каражаты катары текст алынгандыгында;
- коммуникативдик компетенттүүлүктү өнүктүрүүдө текстти колдонуунун заманбап методикасынын иштелип чыгышында.

Изилдөөнүн практикалык мааниси: изилдөөдөн алынган натыйжалар, практикалык сунуштар, текст менен иштөөнүн үлгүлөрү, сабактын моделдери жогорку окуу жайларында кыргыз тилин компетенттүүлүккө негиздеп, текст аркылуу окутууга даяр маалыматтарды бере алат. Кыргыз тили сабагынын мазмунун, окутуунун ык-жолдорун өркүндөтүүгө, окутуунун натыйжаларын жакшыртууга кызмат кылат.

РЕЗЮМЕ

диссертации Каразаковой Зувайды Жамиловны «Методика работы с текстом при развитии коммуникативных компетенций студентов в обучении кыргызскому языку как второму в вузах», представленной на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02–теория и методика обучения и воспитания (кыргызский язык)

Ключевые слова: методика преподавания кыргызского языка как второго, формирование коммуникативной компетенции, методика работы с текстом, интерактивные и инновационные методы, приемы работы с текстом, система предтекстовых и послетекстовых заданий к тексту.

Объект исследования: процесс совершенствования методики преподавания кыргызского языка как второго в высших учебных заведениях.

Предмет исследования: методические пути работы с текстом для формирования и совершенствования коммуникативной компетентности студентов при обучении кыргызскому языку как второму.

Цель исследования: разработка методики работы с текстом для формирования коммуникативной компетенции студентов при обучении кыргызскому языку как второму и экспериментальная проверка ее эффективности.

Методы исследования: теоретико-методологический анализ научных исследований; наблюдение, анкетирование, тестирование, проведение письменных работ, беседа, изучение передового опыта, анализ, синтез, моделирование, педагогический эксперимент.

Научная новизна исследования заключается в том, что впервые:

- изучен и обобщен теоретико-методический опыт по совершенствованию методики преподавания кыргызского языка как второго на компетентностной основе; определена с учетом достижений научно-педагогических и научно-методических направлений инновационная методическая система совершенствования обучения студентов кыргызскому языку как второму на компетентностной основе посредством работы с текстом; разработана методика применения текста для формирования и совершенствования коммуникативной компетентности студентов при обучении кыргызскому языку как второму.

Практическая значимость исследования: разработанная и апробированная в ходе опытно-экспериментального обучения методика работы с текстом для формирования и совершенствования коммуникативной компетенции студентов при обучении кыргызскому языку как второму, может способствовать совершенствованию как общей методики преподавания кыргызского языка как второго на компетентностной основе (учебно-нормативных документов: госстандартов, программ и учебников), так и содержания занятий по кыргызскому языку в школах и вузах страны.

SUMMARY

dissertations of Karazakova Zuvayda Zhamilovna "Technique of working with the text in the development of communicative competencies of students in teaching Kyrgyz language in universities as a second", presented for the degree of candidate of pedagogical sciences in the specialty 13.00.02 -Theory and methods of teaching and upbringing (Kyrgyz language)

Key words: Kyrgyz language, HEI, dialogue, competence, communicative competence, development, text analysis, text compilation, text work, conversation, interactive methods, receptions and ways of dialogue development, speech activity.

Object of the research: the process of teaching the Kyrgyz language in higher education institutions as the second.

The purpose of the research: to develop a methodology for working with the text in developing the communicative competence of students in teaching Kyrgyz language in higher education institutions as a second, its experimental testing and recommending it for use.

Methods of research: theoretical and methodological analysis of scientific research; observation, questioning, testing, conducting written works, conversation, the study of best practices, analysis, synthesis, pedagogical experiment.

Scientific novelty of the research:

- Methodological paradigm of teaching the Kyrgyz language in higher education institutions as the second one based on competence and using the work with the text is defined;
- the text is chosen as the main means of improving the communicative competence of students;
- a modern technique for applying the text while improving the communicative competence of students is developed.

Practical significance of the research: conclusion obtained in research results, practical recommendations, samples of text work and study models provide valuable information on teaching Kyrgyz language students in higher education institutions on the basis of competence, through the use of text. The materials of the thesis can contribute to improving the methods of teaching, improving the content of classes in the Kyrgyz language lessons and learning outcomes.

04.01.2018-ж. Басууга кол коюлду. Өлчөмү 60x84 1/16.
Кагаз офсет. Офсеттик басуу. Көлөмү 1,5 б.т. Нускасы 100.

Бишкек ш., Раззаков к., 49. ЖИ «Сарыбаев Т.Т.»
т. 0 (550) 05-83-68
e-mail: talant550@gmail.com